

Анджей НОВОСАД
Ягелонски университет
Краков, Полша
a.nowosad@uj.edu.pl

**ЗАБРАНЕНИ ДУМИ, НЕВЕРНИ ДУМИ И ДУМИ ОТ
ПАМЕТТА
ПОСТИСТИНАТА НА ПОСТПАМЕТТА –
ЖУРНАЛИСТИЧЕСКИ РАЗСЪЖДЕНИЯ ЗА ТУРЦИЯ
НА ЙЪЛМЪЗ ЙОЗДИЛ И ЕДЖЕ ТЕМЕЛКУРАН**

Andrzej NOWOSAD
Jagiellonian University
Kraków, Poland
a.nowosad@uj.edu.pl

**FORBIDDEN WORDS, DECEPTIVE WORDS,
WORDS IN MEMORY POST-TRUTH DERIVED
FROM POST-MEMORY - JOURNALISTIC
REFLECTIONS ON TURKEY
IN THE WORKS OF YILMAZ ÖZDILA
AND ECE TEMELKURAN**

In this paper, we present journalistic reflections on the publicistic narratives in Turkey in the context of post-truth and post-memory, based on the example of the works of Yılmaz Özdil and Ece Temelkuran. We focus on post-memory created around media messages and family stories. Journalists when commenting on events use the narrative of a witness, although it is obvious that they did not participate in the events described because they were not alive at that time. Post-memory mixed with post-truth creates a fake image which shapes public opinion. The question is how ethical it is to use post-memory narratives for political purposes.

Keywords: Özdil, Temelkuran, post-truth, postmemory.

Въведение

Постистината (post-truth) в днешна Турция представлява травматична политическа комуникация, а постпаметта (postmemory) – травматична обществена комуникация. Излъчват се от екраните на телевизорите, от радиата, от колонките на вестниците, от литературата на факта, фейлетоните и есеистиката. Кодовете на постистината и постпаметта са се смесили така силно днес в медиите и литературата на Турция, че трудно могат да се разграничат семантично.

Предмет на анализ е комуникацията в днешната Нова Турция (*Yeni Türkiye*). От 1999 г. нейната история се пише от Реджеп Тайип Ердоган (р. 1954) и неговата ислямистка Партия на справедливостта и развитието (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, АКР). Но облика на Турция създават най-вече популярните в страната и чужбина турски журналисти и писатели – тези, които пишат мирно в държавата си като Йълмъз Йоздил и тези, които са принудени да я напуснат като Едже Темелкуран. Те създават нова памет и нови канали на постпаметта, както и нови информационни канали, съвсем нови комуникационни кодове, които придават нови семантични значения на миналото и сегашното.

Прочитът на техните текстове позволява да се постави въпросът доколко етично е използването на постпаметта за съвременни политически нарации. Анализът е ситуиран в широкия общественно-икономически и общественно-политически контекст на Турция, представен е и контекстът на комуникационните промени в медиите.

Според речниковото определение пост-истината е реалия на политическата култура, при която фактите са по-малко важни от емоциите и личните убеждения на адресата на съобщението в процеса на комуникация и формиране на общественото мнение. Според твърдението на Ралф Кийс в книгата „The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life“ (Ерата на постистината: измама и неискреност в съвременния живот) „постистинността се вмести в сивия сектор на етиката. Благодарение на нея можем да заблуждаваме без чувство на непочтеност. Когато нашето поведение влиза в конфликт с признатите от нас ценности, най-често ревизираме вторите“ (Keyes 2014: 15). Като пример за политическа комуникация чрез постистина, Кийс сочи ситуацията в САЩ, след като Доналд Тръмп публикува книгата “The Art of the Deal” (Keyes 2014: 16).

Постистината на постпаметта в настоящата статия е форма на релативизация на събитията от миналото, която прониква в поколенческата памет на принципа на комуникативната лъжа и става показател за разбирането и оценката на съвременния свят от хората, родени дълго след тези събития, но приемащи ги за свои. Така наративът (нарацията) на лъжата става нарация на паметта, т.е. субективна истина.

Йълмъз Йоздил и думите от постпаметта

Йълмъз Йоздил е роден на 2 януари 1965 г. в Измир¹. Той е журналист, работил в много вестници, пълнейки рубриците за фейлетони, после доста от техните идеи пренася на страниците на многобройните си книги. Във всеки от тях докосва обществено значими проблеми. Едни го обичат за това, а други искрено го ненавиждат. Езикът му е прост, но не и просташки. Достъпен е за всеки читател. И за този, който обича високата литература, и за този, който едва успява да чете на турски. Журналистическите повествования, създадени от Йоздил, са достъпни за всеки читател. Техните кратки форми понякога са шокиращи, пълни с напрежение. Ненавиждат го и го обичат и високо образованите, и едва четящите. Оголва проблеми, които са социално, политически, или културно значими, но често остават скрити и не се прави нищо за тяхното решаване. Нарушава табута. Използва статистики и ситуации, чието припомняне се избягва. „Всеки път, когато го чета, не ми се вярва, че му плащат за това, което пише. Аз не искам да чета за това“ – пише в интернет на 10.01.2006 10:11 читател с псевдоним Тарги.

Журналистическата страст на Йоздил преминава в литературна страст. Първоначално есетата и фейлетоните му се появяват във вестниците, след това – в книгите му. Заглавието на първия си цикъл авторът взема от популярна игра, позната в Полша като „игра на градове и държави“ (państwamiasta), която представлява изброяване на градове, държави, животни, собствени имена с дадена буква и печели този, който назове име, за което друг не се сети. Първата му книга от този цикъл и в тази конвенция се появява през 2011 г под заглавието „İsim, Şehir, Hayvan“ (Име, Град, Животно (Оздил 2011), следващата „İsim, Şehir, Bitki“ (Име, Град, Растение) (Оздил 2012), и „İsim, Şehir, Artist“ (Име, Град, Творец“) (Оздил 2013) г. Всички те заедно биха могли да бъдат озаглавени „İsim, Şehir, Siyaset“ (Име, Град, Политика).

Посланията на Йоздил са прости като древногръцки сентенции:

„Ако четеш лоши стихове, ще влезеш в затвора“²;

¹ След лицеза „Измир Ататюрк“ той завършва Факултета по журналистика в Егейския университет. Кариерата си на репортер започва в „Yeni Asır Gazetesi“. През 1994 г. се пренася във вестник „Milliyet“ и става главен редактор. През 1995 г. се прехвърля в „Sabah“ и също става главен редактор. През 1999 г. участва в създаването на вестник „Star“, в който главен редактор е Фатих Чекирге. След като напуска вестник „Star“ се връща в „Sabah“ и заема позиция главен редактор по ATV. След пренасянето на ATV и Sabah в SDIF се премества във вестник „Hürriyet“. През 2008 г. Йоздил започва работа като директор на изданието на бюлетина „Star Ana Haber“ на Угур Дюндар и пише на третата страница на „Hürriyet“. На 15 август 2014 г. се отказва от позицията си. Пише за „Sözcü“ от 10 октомври 2014 г.

² Yanlış şiir okuyorsun, hapse giriyorsun

„Бог ме е създал като репичка, а аз се чувствам като пациент в психиатрията“³.

Когато пише по политически въпроси, Йоздил е сатиричен, директен и саркастичен. “Beraber Yürüttük Biz Bu Yollarda” (Окрадохме заедно по един и същи начин) (Йоздил 2015a) той конструира като дневник на семейството на Ердоган, в който са поставени семейни и държавни въпроси известно време преди неуспешния преврат през 2016 г. Заглавието пародира заглавието на песента „Вървахме заедно по един и същи път“ (Beraber Yürüdük Biz Bu Yollarda) на певицата Муазес Абаджъ, която Ердоган често използва в своите публични речи. Описаните в книгата политически събития се развиват в Турция от 17 декември 2013 г. до декември 2014 г.

Йоздил представя ден след ден протичането на съдебния процес за корупция от 17 декември. Започвайки от посочената дата и обобщавайки събитията, станали след това, той ни дава възможност да разберем по-ясно какво се е случило по това време. Книгата представлява архивно проучване и описва събития, обект на опит да бъдат премахнати от дневния ред, забравени в публичното пространство, изтрети от паметта. Да отидат в небитието на паметта. Опирайки се на предоставени за медиите от специалните служби записи от подслушани разговори на Ерджеп Ердоган с неговия син Билал Ердоган, Йоздил показва корупцията на властта, разпада на държавата, изтичането на държавното съкровище към частни банкови сметки. Той описва събитията като факти, датира ги, посочвайки точен час, което предполага възприемането на литературния де факто текст като информация от пресата или като интервю. Той звучи достоверно и правдиво, без да бъдат сочени източниците, без позоваване на литература, без библиография и бележки под линия. Постистинно, понякога в стил fake news, понякога засягащ обществените промени факт, из хрониката на събитията, записвана във вестникарските заглавия (Gazete manşetlerinden kronolojisidir). Постпамет, конструирана от медийни новини.

Проблемът е обаче дали медиите пишат и казват истината. Всеки вестник, всеки водещ редактор, всеки журналист има своя собствена истина. Зависи от политическата или социално-религиозната линия на вестника или радиото, от политическите и социално-религиозните убеждения, дори и от източника на финансиране. В днешно време медиите не са и не могат да бъдат признати за исторически достоверен извор. Истината, конструирана въз основа на медийни информации е всъщност постистина, която обаче, повтаряна от медиите, а след това и от литературата на факта, може да се преструва на истина, да скрива историческата правда, да се превръща в постизточник на постистория на обществото и на отделния човек и на неговите отношения със

³ Allah’a şükür turp gibiyim. Ama kendimi psikiyatr koltuğuna uzanmış hasta gibi hissediyorum.

света и със самия себе си. Проблематично е, че след време тези „факти“ стават неизчерпаем извор на историята на съвременна Турция.

Жената, мъжът и постхуманитаристиката

По отношение на описаните по-горе явления в специализираната литература много често се употребява терминът „постхуманитаристика“. Той става популярен след успеха на издадената през 2007 г. от Кери Уолф (Wolf 2007) в Университета в Минесота поредица озаглавена „Posthumanities“. В мисията ѝ четем: „Постхуманитаристиката е на кръстопът: там, където се пресичат пътищата на академичната хуманитаристика в днешната ѝ конфигурация и на предизвикателствата, които отправя към нея постхуманитаризмът, за да я изведе отвъд стандартните ѝ параметри и практики. Вместо да повтарят установени форми и методи на предметно знание, постхуманитаристите изследват по какъв начин промените в обществото и културата изискват от учените преосмисляне на тяхната дейност от теоретична, методологична и етична гледна точка. Човекът (the „human“) в голяма степен е въввлечен в това, което Жак Дерида нарича „жива сила“ („the living“), а традиционният хуманитаризъм вече не е достатъчен, за да разберем заплетените, сложни отношения на човека с животните, средата и технологиите“⁴. Сложните и заплетени отношения засягат жизнения център на човека, в който се намесва политиката, радикалните възгледи, дори и омразата, нахлуват от външния свят, за да разрушат вътрешния, домашен мир, усещането за сигурност и грижата за най-близките.

Самият факт на принудата води до промяна на отношенията между човека и неговата среда. Човекът престава да бъде човек за самия себе си. Започва да се отчуждава от себе си, да се чувства друг, беззащитен спрямо агресивната информация, с която го облъчва средата. Преследван е от медиите, от другите хора, от най-близката си среда. В неговия „домашен мир“ присъстват насилието, войната, надмощието, всичко онова, което го атакува изпод заглавията на най-новите новини. От начина, по който се води политическата комуникация, човек започва да губи човешкото в себе си, реалната си преценка за нещата и да се чувства – както пише Йълмъз Йоздил – като пациент на психиатричния стол (Ama kendimi psikiyatir koltuğuna) (Özdil 2012). Това се отнася не само до съвременна Турция. Стига да се погледне към полската или унгарска публична телевизия, за да се разбере какви явления в Турция е описвал Йоздил преди години.

Вербалното насилие, надмощието се проявяват в самия човек и отношението му към другия, във време на публични промени в страните, отдалечаващи от демокрацията и клонящи към диктатура. Йълмъз Йоздил показва това в трилогията си „Kadın“ (Жена) (Оздил 2015), „Адам“ (Мъж) (Özdil 2016), и „Sen kimsin“ (Кой си ти) (Özdil 2017), в които препраща към култура, опряна на

⁴ Posthumanities, University of Minnesota Press, series editor: Cary Wolfe. <https://www.upress.umn.edu/book-division/series/posthumanities> (достъп 18.10.2019).

историческата, постисторическата памет и постпаметта, пишейки за сегашните и предишните турци: „Не може да бъдат каталогизирани всички хора в страната и поместени в една книга“, но въпреки че живеят в различни времена и са възпитани в различна среда, макар никога да не са се срещали помежду си, имат обща менталност, общ характер и общ знаменател. Йоздил завършва своята трилогия с книгата „Кой си?“ (Özdil 2017). Въпросът е адресиран към съвременния турчин, но носи универсално съдържание. Йълмъз Йоздил посвещава писателското си перо в защита на правата на безсилните, смазани от властта. Дюндар пише във въведението към “İsim, Şehir, Hayvan”, че Йоздил провежда журналистически разследвания, внимателно претегля фактите и обстоятелствата, проявява се като обществен прокурор, който води следствие срещу властта, разкрива доказателства, анализира ги, работи достатъчно много, за да забрави да се храни“ (Dündar 2011)⁵, но трябва да се каже, че това става постистинно, понякога в стил fake news във вестникарските заглавия (Gazete manşetlerinden kronolojisidir). Това е постпамет, конструирана от медийни новини, които създава самият автор, използвайки собствените си възгледи. Проблемът е обаче дали медиите пишат и казват истината, след като в обстановката на диктатура са застрашени от затвор и преследвания.

В есетата, които представляват допълнение към “İsim Şehir Hayvan” (2011), а после влизат в сборника “İsim, Şehir, Artist” (2013) Йълмъз Йоздил засяга обществено значими въпроси. Той става обществен адвокат на нарушените от политическата власт права на човека и гражданина. Никой в Турция не го обича, освен неговият читател. Йоздил е писател, който пречи на всички със своето перо, хумор, смелост – пише Ертугрул Йозкьок (Ertuğrul Özkök) (Özkök 2011)⁶.

Писането на вестникарски колонки създава нов журналистически жанр. Както пише Мелих Ашък (Melih Aşık) „тези, които следят творбите на Йоздил, вече са разбрали, че писането на колонки е съвсем отделно и различно изкуство“ (Aşık 2011). Какво иска журналистът? – задава въпрос Недим Шенер (Nedim Şener) и отговаря: „Чети Йълмъз Йоздил и ще намериш повече, отколкото очакваш“ (Şener 2011).

Като журналист Йоздил иска да каже на читателя си нещо важно, но вече изтрито или изгубено в поколенческата памет, което в неговите нарации се случва тук и сега. Тъче своите разкази сякаш от отговори на въпроси, зададени от уличен минувач. Използва граматично сегашно свидетелско време за описване на минали исторически събития и читателят може да получи впечатлението, че журналистът предава сведения на живо, като свидетел на описваното събитие и негов внимателен наблюдател, който дори взема участие в него.

⁵ Yazarken kafadan atmaz. Araştırır, didik didik sorgular. Yemek yemeyi unutacak kadar çalışır. İnanılmaz derecede yaratıcıdır... Özverilidir, içten paylaşımcıdır.

⁶ Yılmaz Özdil, hepimizi rahatsız eden yazardır. Kalemî ile, zekâsı ile, mizahı ile, cesareti ile...

Той е наблюдател, коментатор и участник. Граматичното сегашно свидетелско време е характерно за представянето на събития, които се състоят тук и сега, в мига на говоренето или в по-широкия контекст на сегашното. Това време ползва характерни суфикси.

Йоздил е и автор на издържаната в нарацията на пост-паметта книга за бащата на турската нация под заглавието „Мустафа Кемал“ (Mustafa Kemal) (Йоздил 2018) английското издание е със заглавие „Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey“ (2019), в която задава въпроса докога Мустафа Кемал ще управлява паметта на турците.

Едже Темелкуран и думите, които учат на любов

Едже Темелкуран (родена на 22 юли, 1973 в Измир) е както и Йълмъз Йоздил, турски журналист и писател. Тя е журналист към “Milliyet” (2000 – 2009) и “Habertürk” (2009 – януари 2012) и водеща в Habertürk TV (2010 – 2011). Уволнена е от Habertürk след написване на статии, критични към правителството на Ердоган във връзка с клането в Улудере през декември 2011. По това време е „най-четеният политически колумнист“ в Турция. Сега живее извън Турция. Нейни текстове са публикувани в международни медии, като “The Guardian” и “Le Monde Diplomatique”. Досега е публикувала 12 книги, включително две на английски Deep Mountain, Across the Turkish-Armenian Divide (Temelkuran 2010 a) и “Book of the Edge” (Temelkuran 2010).

За книгата „Ne Anlatayım Ben Sana!” (Какво искам да ви кажа) (Temelkuran 2006), за гладните стачки на турските политически затворници получава наградата на Асоциацията за правата на човека на Турция (2008). Първият ѝ роман “Muz Sesleri” (Бананови звуци) (Temelkuran 2009) е преведен на арабски и полски и отбелязва вече четири издания в Турция (2009, 2010, 2014, 2015). В него тя пише, че „децата в Близкия изток обичат техните разрушени държави като тези улични разкопки“. От тях се учи на любов (Temelkuran 2009).

Едже Темелкуран пише за Турция преди и по време на управлението на Реджеб Ердоган, преди всичко в публицистичния текст под заглавие “Turkey: The Insane and the Melancholy” (Турция, лудост и меланхолия), която е преведена на полски през 2017 г. (*Turcja obłąd i melancholia*) (Temelkuran 2017). В него тя също развива като комуникативна стратегия пост-паметта в съвременна Турция при управлението на Ердоган с препратка към постпаметта за преходните военни събития в Турция. Авторката постоянно препраща към тези събития, в които обаче не е могла да участва, като се има предвид възрастта ѝ.

Думите от паметта, когато си в изгнание

В ситуация на изгнание кодовете на паметта и пост-паметта винаги участват в литературата, обикновено засягайки събития, трагични за народа или субекта или за отделни обществени групи. Но никога досега те не са се отнасяли така силно до съвремието на целия турски народ, както в днешна Турция.

Мариана Хирш описва кодовете на постпаметта (англ. *post-memory*) като травматичен опит на хора, израснали в среда, доминирана от нарации, идващи от времето преди да се родят, който не може да бъде разбран и пресътворен през призмата на съвременните общественно-политически условия (Hirsch, Spitzer 2010). В „Траур и постпамет“ четем, че „постпаметта е отделена от паметта чрез поколенческа дистанция, а от историята чрез дълбока лична връзка. Постпаметта е особено силна форма на памет именно затова, че отношението ѝ към нейния предмет или източник е опосредствано не от спомена, а от въображението и творчеството. [...] Постпаметта характеризира опита на тези, които израстват в среда, доминирана от нарации, изведени от времето преди тяхното раждане. Техните собствени закъснели истории са подложени на елиминиране от историите на предишното поколение, формирани са от травматичния опит, който не може да бъде разбран, нито пресътворен” (Hirsch 2011: 254).

Хирш залага на връзката с личните нарации на свидетели/герои на постсъбития, като цяло тя не се съотнася със съвременната креация на колективната постпамет, въведена от политиците в сегашното поколение чрез постистината след изтриване на линията на хоризонта на събитията. В рамките на режима, който мощно използва механизми на пропаганда в обществената комуникация, това ново явление на използване на постпаметта от „вестникарите“ в Турция води до това, че вестникът заприличва повече на книга, на роман, от който никой вече даже не очаква истината. Освен това, от една страна, това вестникарско повестуване позволява да се описват нещата неудобни за властта едновременно в литературна и в журналистическа форма, а от друга страна защитава автора от съд за това, че се е захванал със забранени от публичната власт теми. Въпросът може също да е такъв – накъде върви сега турското „вестникарство“?

В Турция, за всичко, което е било неудобно в междучовешката комуникация, се казва, че е „напуснало моста“ (*köprüyü geçtiler*), т.е. преминало е границата и е подложено на преследване или унищожение. Тази метафорична формулировка засяга неудобни теми, които изчезват от турското публично пространство така, както изчезват и неудобни хора. Този въпрос засяга арменския геноцид от 1915 г., прогонването на християните от Анкара, кюрдите от Дерсим, гърците от Трабзон, или религиозните преследвания в периода на кемализма. Комуникативните мостове са събаряни (*yıkılmış köprüler*) многократно: понякога формално, чрез служебна забрана, понякога неформално, чрез обществения остракизъм. От пространствата на паметта изчезват проблеми, хора, събития. Паметта се връща в трудни ситуации, живее в постпаметта на децата и внуците – избивани, затваряни, оцелели. Циклично паметта за миналото в Турция се връща на моста, застава пред вратите (*kapıda*) на човешките домове, но рядко навлиза в публичното пространство. Може би е достатъчен фактът, че се връща в обществената памет, за да бъде изхвърлена отново от

моста, защото макар и да не е навлязла в публичното пространство, самата перспектива, че е можело да се случи, вече е достатъчно плашеща.

На такива разрушени мостове в паметта се позовава Едже Темелкуран, когато призовава в своята постпамет Турция от 70-те и 80-те години на ХХ век и я сравнява с днешната Нова Турция (*Yeni Türkiye*). Фактите и (арте)фактите, паметта и забравата, свидетелствата и релативизацията на героите и събитията, се сплитат в нея точно така, както и в днешната обществена комуникация в Турция (Temelkuran 2016).

В Нова Турция съборените някога мостове (*yıkılan köprüler*) получават нова роля, навлизат в публичното пространство, призовани са пред микрофоните и в блясъка на телевизионните камери от лидерите на политическите партии, сеейки обществен страх, благодарение на който партиите са в състояние да задържат, но също и да засилят своя електорат. Темелкуран пише, че това е такава ситуация, при която идеологическата победа (на святата жертва) се основава на „способността за пренасяне на негативната енергия на тълпите“ (Temelkuran 2016: 138), „единствената пречка за постигането на спокойствие на духа е шифрованото послание, което дава да се разбере, че единствена пречка за благосъстоянието са преди всичко онези т.нар. „те“, които са изхвърлили „нас“ отвъд обществената скоба, преследвали са „нас“, а „ние“ продължаваме да ги толерираме“.

Темелкуран пише, че „хората в Турция са се приспособили към едновременно преживяване на шок и апатия, а също и към това, че дори и да протестираат срещу дадена ситуация, автоматично се стараят да се приспособят към нея“ (Temelkuran 2016: 11). Шокът буди морална тревога, разрушава общественото и политическо спокойствие и домашния мир. Нарацията за „святата жертва“ не съответства на буквата на закона, на историческите данни и основните факти. Тя е предварително и съзнателно лъжлива. Постпаметта в публичното пространство се слива с новия опит и изтрива границите между историческата истина и фалшивата памет за нея. Възниква тип политическо послание, което се опира на фалша и постистината, позовава се на колективния страх. Реалиите на политическата култура водят до това, че фактите са по-малко важни от позоваването на емоциите и личните убеждения на постпоколенията, показвани като опит на сегашните поколения“ (Bendyk 2016).

Неразбираеми думи, лъжливи думи, незабравими думи

Днес в Турция, но също така и в Унгария и Полша, изпод моста се връщат стари нарации, но те се отнасят вече за други герои и антигерои. В Турция напускат моста поредните военни, лекари, журналисти, прависти, миньори или обикновени противници на управляващата Партия на справедливостта и развитието (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, АКР) на Реджеп Ердоган. След тях напускат моста в учебните програми еволюционната теория, математиката, физиката, химията... На моста се връщат анатолските мюсюлма-

ни, осъдени някога на политическо и социално небитие и вяра в Алаха, с институционално усилие изхвърляни от турското обществено пространство и умовете от началото на 20-те години на XX век.

Всички гореспоменати нарации – тези, които са изхвърляни от моста и тези, които се връщат на него – създават новото пространство за политическа и обществена комуникация в Турция.

В турското политическото пространство Ердоган, като харизматичен лидер на религиозните движения, функционира от 70-те години на XX в. Биографичните му данни, обаче, не са единни и последователни⁷ (Damla Karakuş 2017).

През август 2003 г. по време на официално посещение в Тбилиси Ердоган признава своите грузински корени – припомняйки публично историята на своите предци от Аджария⁸, които емигрират след Руско-турската война (1877–1878) от Батуми в Ризе⁹. Но в телевизионното интервю за NTV от 2014 г. казва следното: „няма да повярвате какво говорят за мен, казваха, че съм грузинец... простете ми, че ще го кажа... говореха дори по-лоши неща за мен, че съм арменец, но аз съм си турчин“. Своето детство Ердоган споменава като период на постоянно бране на чай и лешници, като трудно време, в което семейството не можело да си купи дори сухари или вода (Агенция Cihan 2013). В младостта си продавал лимонада и гевреци по улиците на Истанбул. „За съжаление не бяхме в състояние да си купим колело“ – казва той (Агенция Cihan 2013). Както излиза от многобройните му изповеди за пресата, самият той е бил възпитаван в скритите от публичното мнение на постпапетта преселения, в миграцията на дедите си и на баща си, скривайки корените си вярващ човек, белязан от знака на грузински или арменски произход, гонен от републиканските власти. Да си арменец или грузинец в Турция е било трудно, така е и до днес. До не чак толкова отдавна признаването на арменски или грузински корени в страната, която все още отхвърля националните малцинства, а арменците и грузинците дарява с особена ненавист, осъжда на обществена маргинализация, дори на националистични покушения или години затвор. Скриването на религиозните и национални корени до ден днешен е бreme за светското общество на Турция. Благодарение на разказаната от Ердоган собствена история, турците започват

⁷ Роден е в квартала Касимпаса в Истанбул, където се мести неговото семейство, а после, когато е на 13 години, се пренасят на село в провинцията Ризе край Черно море, близо до границата с Грузия. Родителите му са Ахмет (1905–1988) и Тензиле Ердоган. (Вж. Erdoğan kimdir).

⁸ Аджарска Автономна Република (груз. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა, Ačz'aris Awt'onomiuri Resp'ublik'a) е автономна република в Грузия, край Черно море. Населена е от аджари – етнична група, която по време на турската окупация приема исляма (сунитския).

⁹ Ben de Gürcü'yüm, ailemiz Batum'dan Rize'ye göç etmiş bir Gürcü ailesidir.) Bülent Sarioğlu, “Kimlik deęişimi!“

по-смело да се вглеждат в семейните снимки и спомени, да интерпретират света през призмата на постпаметта на бащите и пожълтелите семейни фотографии, които до този момент боязливо не са изваждани въщи.

Преживяването на постпаметта на дедите и бащите, когато си грузинец или арменец по произход и си в Турция, е травматично в светлината на историята на страната. Както и да бъдеш вярващ и практикуващ мюсюлманин.

Магдалена Скудлярек с право отбелязва, че „в контекста на потенциалния проект за реислямизация на обществения живот буди съмнение стремежът към отслабване на движението, което има огромни заслуги в поддържането на религиозни принципи в държава, формално почти изцяло светска. Привидно по-нататъшното му действие би трябвало да не бъде блокирано според интересите на премира Ердоган. В действителност обаче през последните години в политическия живот на Турция започна да се забелязва ясно конфликт между гражданския ислям, представляван от Ф. Гюлен и политическият ислям, репрезентиран от Р. Т. Ердоган. Доколкото обаче целта на първия е била и продължава да бъде изграждане на възпитано в ценностите на исляма мюсюлманско гражданско общество, вторият от тях се стреми по-скоро към „одържавяване“ (от тур. *devletleştirme*) на религията така, че тя да стане впоследствие държавен монопол, от начало до край оставаща под жестовите на неговия шеф“ (Szkudlarek 2014: 62).

В турския език започват да се появяват много неразбираеми думи. Турците се оплакват, че постепенно престават да разбират за какво говори Ердоган. Неговите речи са заплетени, отнасят се към постпаметта, а съдържанието на историческите събития е заобиколено от историческата постистина. В нея са релативизирани времето и пространството, променени са героите на събитията. За мнозина Ердоган започва да припомня Ататюрк – въплъщава се в ролята на баща на народа и продължава политиката на неразпознаване на малцинствата (англ. *non-recognition policy*, тур. *tanımama politikası*), а за малцинство признава всички „тях“, т.е. тези, които не мислят като „нас“, и тези, които не говорят като „мен“. В своите речи Ердоган все по-охотно прераща към Османската империя като пространство на собствените преживявания в постпаметта и турската идентичност, на държавното „да бъде или да не бъде“. Поощрява у младежите желание да учат османския език. Сам в своите речи използва все по-често османски думи, а в публичната и медийната сфера присъстват все повече думи от старотурския речник (*göktürkçe*). В турското интернет пространство се появяват все повече уебфоруми (Internet forums), където се търси, интерпретира и превежда някаква привлечена от османски или новосъздадена дума със старотурски корен (*göktürkçe*) – измислена или създадена за политически цели от Ердоган. Във времето на политическите речи на Ердоган османските думи се вплитат в езика на публичните изказвания, в разказите за ежедневието, влизат в речника най-напред на принципа на любопитните факти, после изкусно са подети от подчинените на властта

медии и започват да функционират в обществената комуникация. Всъщност, би могло да се каже, че това е насилие над езика. Тези думи са живели в пространството на турския език, но в забравената реч. Може би частично са били използвани в отхвърленото обкръжение, за което стана дума по-горе, презирано през периода на кемализма от политическата власт, а в публичната сфера са разпознаваеми или неразпознаваеми като позорни.

Думите под контрол и контролът на думите

Под контрола на държавата се намират изказвания и вписвания в обществените медии както от гледна точка на съдържание, така и от гледна точка на езика. На 29 януари 2018 г. например в Турция са арестувани около хиляда души (по официални данни 311), за това, че както информира турското МВР „сеят терористична пропаганда в обществените медии“¹⁰. За факта са широко информирани световните, но не и турските медии. Хората са арестувани за това, че взаимно са се информирали за турската операция в Сирия.

В пространството на социалните медии в Турция са пуснати от правителството ботове и тролове, които търсят думи като „диктатура“, „авторитарен“, „Ердоган“, „светски“, „граждански“, „съпротива“, „протест“, „митинг“, „стачка“, „съдебно дело“, „обинение“, „избори“, „република“, но и хиляди други – в това число и съкращения, които потенциално биха могли да носят заплаха за властта. Отбелязани са съкращения с английски произход, разпознавани от правоприлагащите органи като терористични кодове. Изтриването от паметта на езика на политически опасни думи от социалните медии представлява днес в Турция нещо като улавяне на хаштагове по отношение на 80-те години на XX век, за които Темелкуран пише: „След пучът от 1980 г. в медиите е забранено ползването на хиляди турски думи, а когато ги отстраняват от публичния дебат, те постепенно започват да изчезват и от ежедневните разговори. Между тях са такива думи като: активен, шедьовър, детерминирам, опит, доказателство, духовен, динамичен, експериментален, експорт, почетен, импорт, клаузула, компромис. Необходимост, консервативен, контракт, координация, критичен, международен, например, националистичен, национален, естествен, модерен, задължителен, отговор, случай, описвам, разказ, памет, мир, сравнение, правдоподобност, правен, реч, предвиждане, свидетелство, религиозен, революция, движение, скулптура, социологичен, партиен, структурен, изкуст-

¹⁰ От 22 януари 2018 г. турската армия провежда операция „Маслиново клонче“ насочена срещу кюрдските войници от Отрядите за национална самоотбрана (YPG) и свързани с Партията на демократичния съюз (PYD) действащи в района на град Африн. Турците признават тази организация за въоръжена рамка на делегираната в Турция като терористична организация Работническа партия на Кюрдистан. Турските власти предупреждават от по-рано, че ще предприемат правни мерки срещу тези, които ще критикуват действията, започнати от Турция и Сирия или ще ги представят в неподходяща светлина („Rzeczpospolita”, 29.01.2018).

вен, изкуство, теория, ваканция, стихотворение, визуален, свобода, спомен, въображаем, въобразявам си, интервю, задължение, съюз, живот. Някои от тях за заместени с османски, арабски или персийски, използвани преди възникването на републиката. Те звучат чуждо като понятия, пораждат в най-добрия случай смътни асоциации при тези от нас, които цял живот са си служили преди всичко с турски език. Оттогава ни е значително по-трудно да се разберем. В добавка съществуваха и напълно забранени думи и сред тях една, особено важна за историята на Турция: *direnîş*, т.е. съпротива. След като в държавната телевизия беше забранено да се говори за съпротива, най-верните на властта граждани я изтриха съвсем от своите речници. Тези, които забравят думите, със сигурност не помнят и действията и идеите, които изразяват. Затова и днес дори любовните песни са така сладникави и инфантилни“ (Temelkuran 2016: 181–182).

В турските затвори – според Министерството на правосъдието лежат по настоящем към 224 хиляди души, в това число писатели, журналисти, интелектуалци и университетски преподаватели. (Armutçu 2019).

От казаното дотук произтича заключението, че не може еднозначно да се каже дали в съвременна Турция е етично журналистът да използва миналото и пост-паметта, за да представи на читателя съвремието в по-изострена форма. По-добре е действително да се разбере сегашното състояние на нещата. В свят без истина, етичността на думите не може да бъде предмет на разсъждение. Във време, когато политиката и политиците използват лъжата и постистината, журналистът, за да опише заобикалящата го среда има право да използва същите тези механизми, които ползват и политиците в тяхната пропаганда. Историческата истина става равнозначна на историческа лъжа и, както се вижда, това се отнася не само за политиците, но и все повече за вестникарската журналистика. Днес, в епохата на постистината, по-важна от фактите е интерпретацията на събитията. Информационната функция на медиите си отива, а какво се появява на нейното място?

Отговорът на този въпрос можем да намерим на страниците на вестниците.

ЛИТЕРАТУРА

Агенция Cihan 2013: *Erdoğan, kendi hikayesini anlattı*“, Cihan Haber Ajansı, Ankara: 4 Eylül 2013. <http://www.merhabahaber.com/erdogan,-kendi-hikayesini-anlatti-135025h.htm>

Aşık 2011: Melih Aşık, *Söz büyüğün*, в: Yılmaz Özdil, *İsim, Şehir, Hayvan*, Doğan Kitap, İstanbul 2011.

Armutçu 2019: Oya Armutçu, *Adalet Bakanlığı'ndan FETÖ bilançosu: Tutuklu hükümlü sayısı 29 bin 487*, Hürriyet, Haber Giriş: 07.07.2019.

Bendyk 2016: Edwin Bendyk, *Dyktatura kłamstwa. Polityka i postprawda*: <https://antymatrix.blog.polityka.pl/2016/09/10/dyktatura-klamstwa-polityka-i-post-prawda/>

Dündar 2011: Uğur Dündar, *Söz büyüğün*, в: Yılmaz Özdil, *İsim, Şehir, Hayvan*, Doğan Kitap, İstanbul 2011

Damla Karakuş 2017: Damla Karakuş, *Recep Tayyip Erdoğan kimdir*, En son haber - *Biyografi*, <http://www.ensonhaber.com/recep-tayyip-erdogan-kimdir.html>

Keyes 2014: Ralph Keyes, *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*, St. Martin's Publishing Group 2014.

Özdil 2011: Yılmaz Özdil, *İsim, Şehir, Hayvan*, Doğan Kitap, İstanbul 2011.

Özdil 2012: Yılmaz Özdil, *İsim, Şehir, Bitki*, Doğan Kitap, İstanbul 2012.

Özdil 2013: Yılmaz Özdil, *İsim, Şehir, Artist*, Doğan Kitap, İstanbul 2013.

Özdil 2015a: Yılmaz Özdil, *Berber Yürüttük Biz Bu Yollarda*, Doğan Kitap, İstanbul 2015.

Özdil 2015: Yılmaz Özdil, *Kadın*, Kırmızı kedi yayınevi, İstanbul 2018.

Özdil 2016: Yılmaz Özdil, *Adam*, Kırmızı kedi yayınevi, İstanbul 2016.

Özdil 2017: Yılmaz Özdil, *Sen kimsin*, Kırmızı kedi yayınevi, İstanbul 2017.

Özdil 2018: Yılmaz Özdil, *Mustafa Kemal*, Kırmızı kedi yayınevi, İstanbul 2018.

Özdil 2019: Yılmaz Özdil, *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*, Kırmızı kedi yayınevi, İstanbul 2019.

Temelkuran 2009: Ece Temelkuran, *Everest Yayınları*, İstanbul 2009

Temelkuran 2010: Ece Temelkuran, *Book of the Edge*, BOA Editions New York 2010.

Temelkuran 2010 a: Ece Temelkuran, *Deep Mountain, Across the Turkish-Armenian Divide*, Verso, New York-London 2010; Ece Temelkuran, *Muz Sesleri*,

Temelkuran 2016: Ece Temelkuran, *Ne Anlatayım Ben Sana!*, Everest Yayınları, İstanbul 2016.

Temelkuran 2016: Ece Temelkuran, *Turkey: The Insane and the Melancholy*, Zed Books, London 2016.

Temelkuran 2017: Ece Temelkuran, *Turcja obłęd i melancholiaq* превел Łukasz Buchalskiq Książkowe Klimaty, Wrocław 2017.

Özkök 2011: Ertuğrul Özkök, *Söz büyüğün*, в: Yılmaz Özdil, *İsim, Şehir, Hayvan*, Doğan Kitap, İstanbul 2011.

Wolf 2007: Cary Wolf, *Posthumanities*, University of Minnesota Press, series editor: Cary Wolfe. <https://www.upress.umn.edu/book-division/series/posthumanities>.

Hirsch 2011: Marianne Hirsch, *Żaloba i post-pamięć*, превела K. Bojarska, [в:] *Teoria wiedzy o przeszłości na tle współczesnej humanistyki*, red. Ewa Domańska, Poznań 2011.

Hirsch, Spitzer 2010: Marianne Hirsch, Leo Spitzer, *Ghosts of Home. The Afterlife of Czernowitz in Jewish Memory*, University of California Press, London 2010.

Şener 2011: Nedim Şener, *Söz büyüğün*, в: Yılmaz Özdil, *İsim, Şehir, Hayvan*, Doğan Kitap, İstanbul 2011.

Szkudlarek 2014: Magdalena Szkudlarek, *Od Ataturka do Erdogana — ewolucja roli religii w Turcji w okresie rządów AKP*, PRESSto, WNPiD UAM, <https://doi.org/10.14746/r.2014.1.5>.